

A Orde do Templo en Galicia. Unha aproximación

O Orde do Templo fundouse en Xerusalén en torno a 1119-1120. Foi o seu promotor un cabaleiro cruzado francés, Hugo de Payens, que, xunto con algúns compañeiros, acordaron imporse a tarefa de protexeren os peregrinos

A FUNDACIÓN DA ORDE DO TEMPLO. O Orde do Templo fundouse en Xerusalén en torno a 1119-1120. Foi o seu promotor un cabaleiro cruzado francés, Hugo de Payens, que, xunto con algúns compañeiros, acordaron imporse a tarefa de protexeren os peregrinos que, chegados dos reinos de Occidente despois da Primeira Cruzada, concorían a Xerusalén a veneraren as reliquias e visitaren os lugares emblemáticos relacionados coa vida de Xesús Cristo, e que habitualmente eran fustrigados no seu transitar polos camiños, tanto polos musulmáns como por partidas de ladróns. O rei Balduino II, admirado das intencións daqueles homes que se designaban a si mesmos “pobres cabaleiros de Cristo”, cedelles como albergue algunhas dependencias do Templo de Salomón.

Esta primeira iniciativa histórica de creación dunha orde de monxes-soldados, que significaría unha profunda reforma do monacato –aos monxes non estaba permitido empuñar armas– foi resolta, por unha parte, coa iniciación na orde dos condes de Anjou e de Champagne, importantes señores feudais franceses e, por outra parte, co decisivo apoio prestado por Bernardo de Claraval, o grande impulsor da reforma cisterciense. A intercesión de señores tan poderosos e un monxe tan respectado foi fundamental para que no Concilio de Troyes se recoñecese oficialmente a Orde do Templo, dotándoa, para o seu mellor funcionamento, dunha breve Regra, a coñecida como *Regra primitiva*, probablemente redactada xa en Palestina. Esta Regra inicial acabará tendo, co transcurso do tempo, 676 artigos.

Internamente, hai freires templarios que combaten (cabaleiros e sarxentos de armas), mentres que outros realizan diferentes tarefas domésticas e de intendencia, como os irmáns de oficio, e os capeláns, que se encargan dos aspectos espirituais.

Os cabaleiros proceden da nobreza, os sarxentos, e irmáns de oficio, das capas populares da sociedade,

mentres que os capeláns poden pertencer a diferentes clases.

Mais ademais dos membros da Orde, hai escudeiros, mercenario, etc., que son persoas que serven por unha paga. Tamén se contemplaba a Regra primitiva que podía haber cabaleiros leigos que servises na Orde, durante un tempo, como sarxentos; finalizado o seu compromiso, debían deixar o seu cabalo á Orde.

ASPECTOS ORGANIZATIVOS. O templarios, estruturados por ‘linguas’, dividiron inicialmente a Península Ibérica en dúas grandes áreas: a Provincia de Aragón-Cataluña-Provenza e a Provincia de Portugal. Posteriormente, a Provincia de Portugal dividiuse en dúas partes: Portugal por un lado, e Galicia-Castela-León por outro.

No chanzo inmediato están as bailías, desde as que se rexentan as propiedades que se posúen en diversas comarcas. Non todas as bailías teñen a mesma importancia.

CARLOS PEREIRA MARTÍNEZ

Licenciado en Xeografía e Historia pola UNED. Historiador do Concello de Culleredo. Traballa na súa tese de doutoramento sobre a Orde do Templo nos Reinos de Galicia e León. Ten publicado numerosos artigos e libros

Esquerda, Santa Mariña de Augas Santas en Allariz

Arriba, Castelo templario de Ponferrada recentemente presidido polas bandeiras que desvirtúan o intento de recrear aquel tempo que lle deu sentido á súa construción

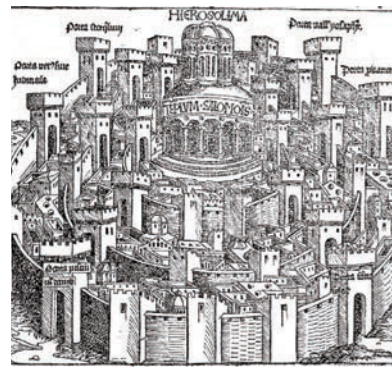

Ilustración que representa como Balduino II de Xerusalén cede o Templo de Salomón a Hugo de Payens

Gravado medieval que representa a Xerusalén

Canzorro con cabeza de elefante en San Xíán de Lendo

Á fronte da xerarquía provincial está o mestre provincial, representante do mestre da Orde, residente en Xerusalén. Ademais, na documentación aparecen mencionados cargos como o de comendador maior, comendador ou preceptor, subcomendador, mariscal, responsable das chaves, responsable do décimo, etc.

No ámbito da coroa galaico-castelá-leonesa, relevante importancia debeu ter o comendador da bailía coruñesa de Faro, porque, en varios documentos, é a única persoa, ademais do mestre provincial, que aparece co tratamento de *domnus*.

A partir de 1250 créase o cargo de visitador, existindo en Europa dous: un encargado de Francia, Inglaterra e Alemaña, e outro nos reinos da Península Ibérica. No caso peninsular, ao principio ocupou o cargo o mestre galego-castelán-leonés (Lope Sánchez, por exemplo, era tamén “visitador en los V regnos d’Espanna”), sendo despois os mestres da Provincia aragonesa-catalano-provenzal quen o exerceron, coa excepción de Simón de la Tour, visitador en 1277, que non era orixinario da Península Ibérica.

Para decidiren sobre asuntos internos, os templarios celebraban periodicamente cabidos de encomenda, nas bailías, e cabidos de carácter provincial cando as cuestións eran de máis calado, e ao que asistían os comendadores e membros destacados das distintas casas da Provincia. No ámbito territorial ao que pertencía Galicia, adoitaban celebrarse en luga-

res máis ou menos céntricos (Zamora, Benavente, etc.), para facilitar a asistencia dos freires.

O TEMPLO EN GALICIA. Sempre pensáramos que o asentamento da Orde do Templo no noso país se produciu a mediados do século XII: constatabamos a súa presenza nas terras de Celanova, en San Paio de Veiga, en 1142. Mais poderemos consultar un libro de difícil acceso, o *Cartulario da Orde do Templo*, compilado polo Marqués d’Albon (hoxe accesible na rede) mudou totalmente a nosa visión. Un dos primeiros documentos que figuran nese libro é unha doazón realizada pola raíña Tareixa de Portugal, o conde galego Fernando Pérez de Traba, e varios nobres máis (galegos e galegas uns, da familia Traba, e outros portugueses), datado en torno a 1128. Todos os investigadores que o citaron pensaron que se trataba de doazóns de terras en territorio portugués, mais a realidade é que varios dos bens que se doaron (os dos nobres galegos), non están situados en Portugal, senón en Galicia: desde o citado San Paio de Veiga, a lugares como O Salnés, Amio, Céltigos, etc., lugares nos que, tempo despois, constataríamos o asentamento da Orde.

Isto cambia por completo a visión da chegada do Templo mesmo á actual España, porque se consideraba que as primeiras doazóns fose no ámbito catalano-aragonés. Pois ben, algo antes destas doazóns xa os templarios reciben propiedades en Galicia.

Por iniciativa do citado Fernando Pérez de Traba, chegarán á comarca coruñesa das Mariñas dos Freires. Fernando, xunto coa raíña Tareixa de Portugal, coa que mantiña unha relación sentimental, ademais da doazón citada anteriormente, confirma aos templarios daquel territorio outras doazóns, como a de Soure, tamén en 1128. Sabemos que peregrina en dúas ocasións á Terra Santa, onde coidamos que seguiría a manter o contacto coa Orde, estando interesado, ao seu regreso, en que os monxes-cabaleiros se establecesen no Burgo de Faro, núcleo urbano e portuario que el impulsara xunto co rei Afonso VII, e no cal os templarios fundarían a súa sé máis importante, non só de Galicia, senón de toda a co- roa; a bailía de Faro.

O Burgo de Faro era unha vila marítima que acababa de refundar Afonso VII (de quen fora aio o pai de Fernando, o conde Pedro Froilaz). E o propio Fernando Pérez de Traba criará o rebento do emperador, o futuro Fernando II. Este enclave reunía outras vantaxes que podían facer atractiva aos templarios a idea de se asentaren nel: era, por exemplo, unha das escalas para as naves que percorrían a chamada 'Rota gascona, periplo que comezaba no porto de La Rochelle e que, logo de se deter en diversas localidades do litoral suroeste atlántico francés, seguía polo Cantábrico e Galicia até Lisboa. Loxicamente ser un importante porto comercial –e tamén de peregrinos– levaba aparelado o florecemento dunha burguesía dedicada ao comercio e ás manufacturas, así como tamén industrias de tipo pesqueiro.

O Burgo era, pois, un lugar ideal para establecer unha cabeceira territorial. Tiña todos os atractivos que poderían interesar ao Templo: riqueza económica, peregrinos –eles tiñan como unha das súas misións primordiais a súa protección– e unha fecunda comarca da que extraer recursos para enviar aos irmáns que combatían en Palestina ou na fronteira musulmá hispánica. A situación do Burgo, na retagarda, daba tranquilidade á hora

da organización económica e militar da Orde na Galicia. A partir destes asentamentos, a Orde do Templo comezará a estender os seus dominios por toda Galicia.

AS BAILÍAS TEMPLARIAS EN GALICIA. Na actual provincia da Coruña, ademais da bailía de Faro, existiron outras encomendas:

Betanzos: situada no concello do mesmo nome, os seus bens espallábanse na actual comarca brigantina (por exemplo, en concellos como Miño, Coirós, Oza, Curtis, Aranga, Sobrado, etc.).

San Xiao de Lendo: localizada na Laracha, xestionaba bens nas comarcas de Bergantiños (A Laracha, Carballedo, Malpica, Laxe, etc.), Soneira (Vimianzo) e Val de Dubra.

San Sadurniño: situábase no concello do mesmo nome, e dispoñía dun hospital baixo a advocación de San Xoán e unha igrexa, a de Santalla. Xestionaba propiedades na comarca de Ferrol.

Na provincia de Lugo tiveron tres bailías:

Sanfíz do Hermo: no municipio de Guntín, nas inmediacións do Camiño Francés, con propiedades en concellos como Palas de Rei, Monterroso, Taboada, Guntín, A Golada, etc.

Santa María de Neira: en Lánca, nas inmediacións de Sarria, por tanto do Camiño Francés, con algúns bens neses municipios.

San Pedro de Canabal: no actual municipio de Sober, a carón de Mon-

Igrexa de Santa María do Temple

Selo da orde dos templarios

Igrexa de San Pedro de Canabal (Sober)

Porta sur da Igrexa de Santa María de Amoeiro

forte de Lemos e na terra de Amandi, famosa de antigo polos seus viños. Xestionaba propiedades, ademais de en Sober, nos concellos próximos (Ferreira de Pantón, Chantada, O Saviñao, Pobra de Brollón, etc.).

Na provincia de Ourense só existiu a bailía de Santa María de Amoeiro, no concello do mesmo nome. Os bens estaban espallados por toda a Provincia, con importantes núcleos na comarca do Ribeiro, na de Trives e en Valdeorras.

E na Provincia de Pontevedra tiveron a bailía de San Martiño de Coia, hoxe un barrio do municipio de Vigo. Os bens dependentes desta bailía, ademais dos próximos a Vigo, centrábanse na zona de Tui, Pontevedra, Redondela e o Salnés, outra importante comarca vinícola (Moraña, Caldas de Reis, Sanxenxo, Cambados, etc.). Son terras polas que discorre o Camiño Portugués de peregrinación.

Estas bailías e encomendas gobernan numerosas propiedades:

casas, igrexas, montes, terras de labor, etc., estando á fronte delas un comendador.

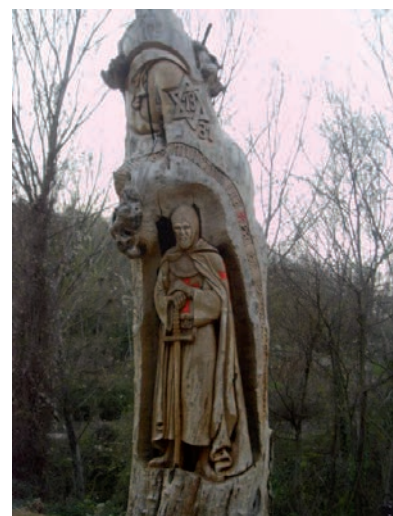
Están situadas estratéxicamente, especialmente nos camiños de peregrinación a Compostela (tanto o Camiño Francés, como os secundarios, Inglés, Vía da Prata, Camiño Portugués, etc.) e portos de mar. Como é de supor, a parte de xestionar os seus bens, debíanse ocupar da protección dos peregrinos e viaxeiros.

A DESAPARICIÓN DA ORDE. Cando en Francia, en 1307, se inicia a persecución da Orde, baseada en acusacións de diversa índole, a noticia percorre velozmente a cristiandade. Un débil pontífice, Clemente V, sucumbe ante as constantes presións das que é obxecto por parte do monarca francés, Filipe o Fermoso, e ordena que se emprendan investigacións nos distintos reinos europeos, porque considera que hai razóns que parecen confirmar a súa culpabilidade. Manda que sexan detidos, encargando este asunto, no ámbito que nos ocupa, ao rei Fernando IV. Anuncia, ademais, a convocatoria dun Concilio Xeral para xulgalos. Mais, mentres non existise unha resolución definitiva, ordena igualmente ao arcebispo de Toledo, Gonzalo, a recuperación e conservación dos bens da Orde templaria nos territorios da coroa galaico-castelaleonesa, que pasaran, neste ínterim, a outras mans.

Esta serodía decisión apenas tivo efecto: xa Fernando IV reclamara ao Templo, en 1308, a entrega de varios castelos, dos máis importantes da Orde, nomeadamente Alcañices (en Zamora), San Pedro de Latarce (en Valladolid), e Ponferrada e Faro, as principais fortalezas da área galaica. O mestre provincial, Rodrigo Yáñez, tentara capear o temporal ao comprometerse coa raíña María de Molina, seguramente máis comprensiva que o seu fillo, a entregalas a ela. Mais non cumpre a súa palabra e desprázase a Galicia co obxecto de entrevistarse co infante don Filipe. Chegan

a un acordo: o mestre entrégalle os castelos e, a cambio, o infante adquire o compromiso de ser o valedor da Orde ante o rei. Coñecedora a raíña desta noticia, censura ao infante tales negocios con persoas ás que o papa non dubidaba en cualificar de herexes, amosándolle as cartas enviadas a Fernando IV por Clemente V. Filipe toma entón a decisión de avisar o mestre para que se traslade á corte, onde, tal como lle solicitara, se escoitarían as súas razóns. Cando o mestre chega, ao comprobar que o infante non quería seguir mantendo o seu compromiso, pide clemencia ao rei, ordenando a Filipe a entrega a Fernando das fortalezas que tiña na súa posesión. Comprometeuse, ademais, a entregar ao rei os castelos de Montalbán, Xerez-Badajoz, e outros. Non parece, no entanto, que o monarca dispuxese de todos, e en concreto do de Faro, nese momento.

En 1310 reciben a orde de se presentaren en Medina del Campo para declarar: o arcebispo toledano, Gonzalo, convocara, por carta, os principais irmáns da Orde da coroa de Castela-León-Galicia. A relación chega aos 100 efectivos; deles, a metade son galegos e case unha terceira parte (33), residen na bailía de Faro. Tamén en Ourense, presidida polo bispo de Lisboa, celébrase outro interrogatorio, no que a maioría dos declarantes son templarios galegos. En ambos os lugares, eles decláranse inocentes e, neste mesmo ano, celébrase un Concilio en Salamanca, onde acoden tamén a testemuñar, regresando ás súas encomendas tras seren declarados inocentes de toda culpa. Mais, en Francia, Filipe o Fermoso, apoiado por un alto clero, vencellado nalgúns casos familiarmente con el, ordena que se queimen numerosos templarios na fogueira. Clemente V, temeroso da súa vida, convoca a finais de 1311 un Concilio na cidade francesa de Vienne, ao que asiste maioritariamente a clerecía francesa, e no cal os templarios ían demostrar a súa inocencia, despois de moitos rectificaren as súas anteriores

declaracións, obtidas baixo torturas. Mais non se lles permite falar e o pontífice, na clausura do Concilio, xa en 1312, pola bula *Ad providam* dissolve a Orde templaria.

A REPARTICIÓN DOS BENS TEMPLARIOS EN GALICIA. Os bens das bailías galegas pasan nun primeiro momento ás mans de Fernando IV, que xa repartira anteriormente algúns dos castelos da Orde, especialmente en Estremadura. Aínda que Clemente V asigna os bens templarios á Orde do Hospital, prodúcese unha tirapuxa entre os monarcas e os hospitalarios, que só recollerán unhas frangullas logo de moitos anos de reclamacións. O resto das propiedades pasará ás grandes casas nobiliarias e a outras Ordes militares.

No caso de Galicia, as propiedades templarias permanecen en mans reguengas até que Afonso XI entrega a Pedro Fernández de Castro o que a Orde tivera en Galicia e León, aínda que a documentación posterior demostra que houbo un constante goteo de doazóns.

Outro Castro, Fernando, deixa á súa esposa, a mediados do século XIV, diversos territorios anteriormente templarios. Só no último terzo do século XIV comezarán os Andrade a se faceren coa posesión de moitos dos bens templarios galegos. E, sobre todo nas actuais provincias de Ourense (O Ribeiro) e Pontevedra (O Salnés), tamén a Orde do Hospital puido facerse con bo feixe de propiedades ■

Representación antiga (Inglaterra) a actual (o Bierzo) dos cabaleiros templarios

Hidria de Caná, Santa María do Temple